

Het al dan niet verenigd koninkrijk

Ten geleide

LISA KUITERT en ARNOLD LUBBERS

Op de voorzijde van deze aflevering van *De Negentiende Eeuw* is een terracotta beeldje te zien dat de eenwording van de noordelijke en zuidelijke Nederlanden symboliseert, een toepasselijke introductie op de inhoud van de artikelen. Deze vormen de neerslag van het colloquium 'Inburgeren?! Over integratie en desintegratie in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden' dat op 27 mei 2011 werd gehouden in de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen. Het colloquium werd georganiseerd door de Werkgroep Verenigd Koninkrijk der Nederlanden in samenwerking met de capaciteitsgroep Boekwetenschap & Handschriftenkunde van de Universiteit van Amsterdam.

Het beeldje is een voorstudie van wat waarschijnlijk een groter monument, zoals een standbeeld of een bekroning van een poort, had moeten worden. Het dook op tijdens de veiling uit de nalatenschap van prinses Juliana bij Sotheby's in maart 2011 en bevindt zich nu in de collectie van het Rijksmuseum. Zoals Jan de Hond, conservator bij de afdeling Geschiedenis van het museum, tijdens het congres vertelde, is het beeld gemaakt door de Nederlands-Belgische kunstenaar Jan-Lodewijk van Geel (1787-1852), de hofbeeldhouwer van de kroonprins, de latere koning Willem II. Van Geel was vermoedelijk door de prins zelf gevraagd een monument te ontwerpen om de eenwording te symboliseren. Hij ontwierp later nog onder andere de Nederlandse Leeuw voor het monument van Waterloo, eveneens een koninklijke opdracht.

Voor zijn allegorische verbeelding van de eenwording koos Van Geel twee vrouwenfiguren in antieke kleding die elkaar bij de hand houden. Aan de stedenkronen op hun hoofd is te zien dat ze een bepaald grondgebied representeren. De rechter vrouw stelt de Noordelijke Nederlanden voor. In haar handen heeft zij een Mercuriusstaf, die de 'koophandel' symboliseert en een deels afgebroken ploeg, die de 'landbouw' verbeeldt. Als teken van eendracht is in het midden de Nederlandse Leeuw geplaatst met zijn poot op een pijlenbundel. De linker vrouw stelt waarschijnlijk de Zuidelijke Nederlanden voor. Haar rechterarm ontbreekt in het proefontwerp, maar gezien de traditionele iconografie is het volgens De Hond waarschijnlijk een hoorn des overvloeds geweest die ze bij zich droeg. Zo verbeeldde Van Geel de hoop dat het samengaan van landsdelen en daarmee van handel en landbouw tot economische bloei zou leiden.

Er zijn wel meer aanwijzingen dat de integratie van Noord en Zuid voor beeldend kunstenaars een inspiratiebron vormde. De Hond wees in zijn lezing

bijvoorbeeld op de *Allegorie op de terugkomst en vereniging der Nederlandse scholen en kunststukken*, het schilderij dat de Noord-Nederlandse schilder Jan Kamphuijsen (1760-1841) in 1817 inzond op een prijsvraag van het Koninklijk Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten (de voorloper van de KNAW). In zijn schilderij verwees Kamphuijsen naar de recente terugkeer van de onder Napoleon geroofde kunstwerken, zoals *De Stier* van Potter. Ook beschikt het Rijksmuseum over een in Parijs of Brussel in 1822 gemaakt sierservies. De achttien borden hebben op de rand het Nederlandse wapen en in het midden kaarten van achttien provincies uit Noord en Zuid. Het servies vormt zo op zichzelf een vertegenwoordiging van de eenheid van de landsdelen. De borden zijn vermoedelijk het eigendom van Willem I geweest.

Uit de recente historiografie is bovendien gebleken dat ook via de literatuur geprobeerd werd de gewenste samenvoeging in goede banen te leiden. Zo toont Janneke Weijermars in haar proefschrift *Stiefbroeders* aan dat Willem I in Zuid-Nederland Nederlandstalige letterkundige genootschappen steunde.¹ Maar de literatuur werkte ook zonder overheidssteun mogelijk eenheidsbevorderend. Lotte Jensen heeft in *De verheerlijking van het verleden* laten zien dat in de vroege negentiende eeuw vaderlandse helden op belangstelling konden rekenen in romans, poëzie en toneelstukken.² Onlangs schreef Marita Mathijssen nog dat in de jaren na 1815 uitgevers, dichters, schoolmeesters en dominees elkaar haast verdrongen bij het op de markt brengen van nationale geschriften.³ En volgens het proefschrift van Francien Petiet zou de vaderlandse literatuur bijdragen aan nationaal eerherstel.⁴ Het blijft natuurlijk de vraag hoe deze pogingen om via de literatuur een nationaal gevoel op te wekken en in het verlengde daarvan integratie te bevorderen in de verschillende landsdelen werden ontvangen. In dit themanummer richt de aandacht zich op de minder zichtbare, maar niet minder verstrekkende vormen van integratie die tot de gedroomde eenwording zouden moeten leiden.

De zo gewenste culturele eenwording vond de Koning natuurlijk mooi, maar tussen droom en daad stonden wetten en bezwaren. Dat blijkt uit de bijdrage van Peter van den Berg, die de juridische eenwording onderzocht. Er diende toen Willem I aantrad een nieuw burgerlijk wetboek te komen dat in Noord en Zuid van kracht was, om volledige juridische integratie te bewerkstelligen. De Leidse hoogleraar in de rechten Joan Melchior Kemper (1776-1824) was hierover duidelijk: 'Zonder nationale taal en wetgeving bestaat er geen volk. Zoolang er ten dezen aanzien scheidsmuren tusschen verschillende provinciën

1 Janneke Weijermars, *Stiefbroeders. Zuid-Nederlandse letteren en natievorming onder Willem I, 1814-1834* (Hilversum 2012).

2 Lotte Jensen, *De verheerlijking van het verleden. Helden, literatuur en natievorming in de negentiende eeuw* (Nijmegen 2008).

3 Marita Mathijssen, 'De paradox van het internationale nationalisme in Nederland, 1830-1840', in: Nele Bemong e.a. (red.), *Naties in een spanningsveld. Tegenstrijdige bewegingen in de identiteitsvorming in negentiende-eeuws Vlaanderen en Nederland* (Hilversum 2010) 49-64.

4 Francien Petiet, 'Een voldingend bewijs van ware vaderlandsliefde'. *De creatie van literair erfgoed in Nederland, 1797-1845* (Amsterdam 2011).

van een Rijk bestaan, is de vereeniging nog maar half tot stand gekomen'. Kemper zei dat uit hoofde van zijn functie als voorzitter van een commissie die de rechtseenheid tussen de landsdelen moest onderzoeken. Het eerste voorstel tot juridische eenwording kreeg veel kritiek uit Zuid-Nederland, vanwege de sterke oriëntatie op het Noord-Nederlandse recht. De zuiderlingen kregen bijval uit onverwachte hoek. De vraag of het de regering lukte om op deze wijze een nationale juridische eenheid te creëren, is onderwerp van Van den Bergs artikel.

Over het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden bestaat het beeld dat conservatisme, orde en rust hoogtij vierden. Het land zou een gastvrije en tolerante opvanghaven zijn voor vluchtelingen met liberale opvattingen uit andere landen. Een mythe, aldus Wim Lemmens, die in zijn bijdrage schrijft over deze nagenoeg vergeten groep. Immers, in met name Brussel bevond zich tussen de Noorderlingen en de Zuiderlingen een opvallende hoeveelheid Franse vluchtelingen, ballingen en migranten. Wat waren dit voor mensen, en hebben zij enige bijdrage geleverd aan de politieke en politiek-culturele ontwikkelingen in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden? De persvrijheid en genootschappelijke circuits waren hen in ieder geval gunstig gezind, waardoor ze hun intellectuele kennis, politieke idealen en culturele praktijken een plaats konden geven. Ondanks – of dankzij – deze mogelijkheden tot 'inburgering' groeide de kloof tussen de overheid en de overwegend liberale Franse uitgewekenen.

Toen de staatkundige eenwording eenmaal een feit was, vertrok de hoogleraar Nederlandse Taal en Letterkunde Johannes Kinker (1764-1845) in 1818 naar Luik, waar hij allerm minst enthousiast werd ontvangen. Lou Spronck citeert in zijn bijdrage uit brieven van Kinker aan Noord-Nederlandse vrienden: in Luik was er sprake van een anti-Hollandse geest en hij ondervond tegenwerking in 'dit hatelijk nest'. Pas in 1822 merkte Kinker de gevolgen van het taalbesluit uit 1819: voor een ambtelijke carrière was kennis van het Nederlands voortaan onmisbaar en de belangstelling voor zijn colleges nam toe. Kinker richtte toen het letterkundig genootschap Tandem op, waarin onder meer de bevordering van nationaal gevoel centraal stond. Drie van de leden, Jean-Baptiste Nothomb, Lucien Jottrand en Theodoor Weustenraad, brengt Spronck nadrukkelijk voor het voetlicht. Kinker stelde zichzelf expliciet ten doel zich in te zetten voor culturele en maatschappelijke eenwording en de studenten uit Tandem moesten bij hun afstuderen beloven dit uit te dragen. Het drietal 'discipelen' reageerde echter uiteenlopend op de politieke en staatkundige omstandigheden.

Uit de diverse bijdragen blijkt wel dat de inwoners van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden lang niet allemaal even betrokken waren of wilden zijn bij de nieuwe staatkundige eenheid. Het is daarom misschien beter te spreken van een 'Onverenigd' of 'Onverenigbaar Koninkrijk'.